

T O P L U M S A L

222
HAZİRAN
2012

Tarihçinin Odası
Suraiya Faroqhi
ile Söyleşi
Ayşe Yazıcıoğlu

Yeni bir belgenin ışığında

İzmir Suikastı

Ahmet Mehmetefendioğlu, Cemal Necip Gürel
sayfa 24

Theodora'nın
eteğindeki
kâhin krallar

Ravenna,
Aziz Vitale ve
Aziz Apollinare
Kiliseleri

Zerrin İren Boynudelik

Halil İnalıcık üzerine
Bir "ego-belge"

Evangelia Balta

Abdullah Cevdet'in
istibdadı
eleştirmek için
kaleme aldığı
tercüme eserler

Sevda Ayluçtarhan

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyat: 7,50 TL. (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

ISSN 1300-7025-9-1
9 771300 702528

222. SAYIMIZLA MERHABA,

Haziran 2012 sayımızda Ahmet Mehmetefendioğlu ve Cemal Necip Gürel'in birlikte kaleme aldıkları "Yeni Bir Belgenin Işığında İzmir Suikastı" adlı yazıyı kapağa taşıdık. Mehmetefendioğlu ve Gürel'in yazısında, Fahrettin Altay'ın kardeşi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Karşıyaka belediye başkanlığı yapan Fikri Altay'ın evrakı arasında bulunan ve Atatürk'e karşı planlanan suikast konusunda önemli detayları ortaya koyan bir belge ilk kez yayınlanıyor. Yazıda savaş dönemindeki aktivitesiyle öne çıkan ve sonradan idam edilecek olan Sarı Edip Efe tipinin barış döneminde işlevsiz kalması da ortaya konmuş. Belgede suikast girişimini ihbar eden Girtili Şevki'nin buna nasıl karar verdiğini detaylı bir şekilde okuyabiliyoruz.

Ayşe Yazıcıoğlu "Tarihçinin Odası" söyleşi dizisinin ikincisinde Suraiya Faroqhi'yi ağırlıyor. Yazıcıoğlu bu dizide tanınmış tarihçilerle yetişme koşullarını, tarihçi olmaya nasıl karar verdikleri gibi konuları konuşuyor; mesleğinin ileri aşamasında bir tarihçinin kaynaklarla kurduğu ilişkiyi, kaynaklardan edindiği bilgileri nasıl bir süzgeçten geçirerek kendi görüşünü oluşturduğunu, yöntemini ele alıyor. Söyleşi dizisinin bu alana yeni giren arkadaşlara yol gösterici olmasını umuyoruz.

Bu ay "IFEA Çalışmaları"nda Evangelia Balta, Paris'te öğrencilik yıllarında ve daha sonraları Halil İnalçık'ın kendi çalışmalarına nasıl yön verdiğini anlatan yazısını yayınlıyoruz. Evangelia Balta yazısında Osmanlı Tapu Tahrir Defterleri ile Cizye Defterleri çalışmalarını terk edip Karamanlı çalışmalarına başlamasını, sonra İnalçık'ın önerisiyle tapu tahrirlerinden hareketle Mimar Sinan'ın doğduğu Ağırnas köyünün tarihini çalışmaya başlamasını da konu ediyor.

Cengiz Yolcu, ilk Osmanlı sosyalistlerinden Dr. Refik Nevzad'ın İttihad ve Terakki'yi hedef alan, 1913'te ve Babıâli Baskını'ndan hemen sonra kaleme aldığı "Ahaliyi Davet!" başlıklı risalesini ele alıyor. Bildiride sosyalist bir söylem öne çıkmıyor. Refik Nevzad bir an evvel İttihad ve Terakki'ye karşı en geniş cephenin kurulmasının ne kadar önemli olduğunu, bu başarılamazsa memleketi kanlı bir dönemin beklediğini vurguluyor.

Ahmet Akşit

"Açık Radyo."
94.9

FİKR-İ TAKİP: 94.9 Açık Radyo'da her 15 günde bir yayınlanan ve *Toplumsal Tarih*'te yeralan yazıları yazarlarıyla konuştuğumuz Fikr-i Takip programı 35. yayın döneminde de gene aynı gün ve saatte yayınlanacak: Pazartesi saat 15.30'da. 11 Haziran 2012 Pazartesi günü 15.30'da konuşumuz Zerrin İren Boynudelik.

Peri Efe-Ahmet Akşit

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER

Hazırlayan: Edhem Eldem

06 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY

Hazırlayan: Emel Seyhan

08 HOUSHAMADYAN PROJESİ: OSMANLI ERMENİLERİNİN TARİHİNE YENİ BİR YAKLAŞIM

Elke Hartmann

12 TÜRKİYE VE İSPANYA'DA ANAYASAL DÜZENİN İKİ YÜZYILLIK TARİHİ: 1812 İSPANYA ANAYASASI'NIN YOLUNDA ÇOĞULCU BİR BAKIŞ

Emre Baltacı

16 KASİDEYE MEDHİYE ÇALIŞTAYI'NDAN İZLENİMLER

Rümeysa Şişman

17 DERSİM '38 KONFERANSI

Cansu Kılınçarslan

18 APTULLAH KURAN'I ANMA TOPLANTISI'NDA USSAMA MAKDİSİ AĞIRLANDI

Firuzan Melike Sümertaş

24 YENİ BİR BELGENİN IŞIĞINDA İZMİR SUİKASTI

Ahmet Mehmetefendioğlu - Cemal Necip Gürel

32 HALİL İNALCIK ÜZERİNE BİR "EGO-BELGE"

Evangelia Balta

42 TARİHÇİNİN ODASI - II SURAIYA FAROQHI İLE SÖYLEŞİ

Söyleşi: Ayşe Yazıcıoğlu

50 RAVENNA, AZİZ VITALE KİLİSESİ TEODORA'NIN ETEĞİNDEKİ MÜNECCİM KRALLAR

Dr. Zerrin İren Boynudelik

58 DR. REFİK NEVZAD'IN RİSALESİ AHALİYİ DAVETİ: EY MİLLET-İ OSMANİYE

Cengiz Yolcu

66 ABDULLAH CEVDET'TEN "İSTİBDADA DEVÂ-SÂZ TERCÜMELER"

Sevda Ayluçtarhan

74 BALKAN BOZGUNUNUN 100'ÜNCÜ YILDÖNÜMÜNDE BALKAN HARBİNDE NEDEN MÜNHEZİM OLDUK

Hasip Saygılı

80 I. SÜRYANİ SEMPOZYUMU'NUN ARDINDAN

Esra Danacıoğlu Tamur

86 MAÇKA'DA ORTADAN KALDIRILAN CUMHURİYET DÖNEMİNİN ÖNEMLİ BİR SOSYAL MEKÂNI: TAŞLIK KAHVESİ

Önder Kaya

92 ARI ÇOKONA'DAN KRİTOVULOS TARİHİ (1451- 1467)

Kerim Kartal

94 AFRIKA'DAN AMERİKA'YA, İNSANIN UZUN YOLCULUĞUNUN HİKÂYESİ UZAK GEÇMİŞİMİZE DAİR OKUMALAR

Heval Bozbay

Özür ve Düzelti: *Toplumsal Tarih*'in 221. Mayıs 2012 sayısında Bülent Genç'in "Duçagı, Gushchi, Kazimbaşı, Evoğlu" başlıklı yazısının 88. sayfası 3. sütündeki "Kef Kalesi, her ne kadar önemli bir geçiş noktasında bulunuyorsa da bu noktada vadinin genişlemesiyle farklı yerlerden de geçilebileceği için bu güzergâhı kontrol ettiği söylenemez" cümlesinde ki "Kef Kalesi" "Evoğlu/Kız Kalesi" olmalıdır. Cümlelerin doğrusu "Evoğlu/Kız Kalesi, her ne kadar önemli bir geçiş noktasında bulunuyorsa da bu noktada vadinin genişlemesiyle farklı yerlerden de geçilebileceği için bu güzergâhı kontrol ettiği söylenemez" şeklindedir. Redaksiyon sürecinde oluşan bu hatayı düzeltir özür dileriz.

BALKAN BOZGUNUNUN 100'ÜNCÜ YILDÖNÜMÜNDE BALKAN HARBİNDE NEDEN MÜNHEZİM OLDUK*

HASİP SAYGILI

*Balkan bozgununu ele alan en erken eserlerden birisi tanınmış yayıncı İbrahim Hilmi [Çığıraçan] Bey tarafından 1913'te neşredilmiş olan **Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk** adlı eserdir. Eserde toplum ve silahlı kuvvetler özellikle insan kalitesi yönüyle ağır bir eleştiriye tabi tutulmuştur. Eserin yazarı olarak (eliş) harfi rumuzu gösterilmiştir. Literatürde kitap yazarının İbrahim Hilmi Bey'in kendisi olduğu, Kurmay Binbaşı Asım [Gündüz] olduğu veya bilinmeyen birisi olduğu şeklinde iddialar mevcuttur. Yapılan incelemede eserin Kurmay Binbaşı Ali İhsan [Sabis] tarafından yazıldığı saptanmıştır.*

Balkan Harbi felaketi etkileri halen günümüzde de süren bir dönüm noktası olmasına rağmen ülkemizde farklı yönleriyle yeterince incelenmiş değildir. Bunda bu bozgunun çok kısa bir zaman sonra imparatorluğun I. Dünya Savaşı'na sürüklenmesi ve bu savaştan mağlup çıkarak çökmesi rol oynamış olmalıdır. I. Dünya Savaşı ile ülkemizin uğradığı maddi ve manevi yıkımların ağırlığı, Balkan Harbi faciasının bünyede yarattığı travmaların irdelenmesi ve maşeri vicdanda bir izahının yapılmasının ötelenmesine neden olmuş-

tur. Daha sonra Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in kurulmasından sonraki dönemde ise öncelikler daha farklı konulara verildiğinden bu konu hak ettiği çapta ilgiyi bulamamıştır.

BALKAN HARBİ POLEMİKLERİNİ BAŞLATAN ESER: BALKAN HARBİNDE NEDEN MÜNHEZİM OLDUK

Balkan Harbi'ne ilişkin Cumhuriyet Türkiye'sinde yapılmış akademik ve popüler yayınlar gayet sınırlı sayıdadır. Bunların da yeterli seviyede ilgi gördüğünü iddia etmek güçtür.

Oysa Balkan Harbi'nin hemen sonrasında Osmanlı basın dünyasında kamuoyuna açık bir tartışma süreci başlamış, I. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar pek çok asker ve sivil hatıra ve polemik yazılarında "neden mağlup olduk" sorusuna cevap aramışlardır.¹

Bu yayınların fitilini ateşleyen, 1913 yılında neşredilmiş *Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk* adlı mütevazı hacimli bir eserdir. Eser, "Osmanlı Devleti'nin en büyük kaybı olan Rumeli'nin kaderini tayin

**Bulgar askerleri
Edirne'ye saldırı
için bekliyor.**

<http://www.lahana.org/blog/Balkan%20Wars.htm>

eden Balkan Harbi'nin en dikkate değer ve erken tenkidi² olarak kabul edilmektedir.

Anılan kitap Bulgar ordusunun Çatalca'ya dayandığı günlerde, gayretli yayıncı Tüccarzâde İbrahim Hilmi tarafından yayınlanmaya başlanan "Kitâbhâne-i İntibah" serisi içindeki 18 eserden birisidir.³ Bu serideki eserlerin ortak niteliği uğranılan büyük bozgunun sebeplerine işaret ederek bir "yeniden doğuş"ta zemin hazırlama düşüncesidir.

Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk, mukaddeme dışında "Harbden Evvelki Sebebler" üst başlığı altında beş bölümden ibarettir.⁴

ülkü" yokluğunu göstermesi ve bu tesbitini gayrimüslim milletlerden ve bilhassa Bulgarlardan örnekler vererek izah etmeye çalışması da kayda değerdir:

"Bulgar milleti asırlardan beri dini ve siyasi boyunduruk altında benliğini kaybetmişken, içlerinden yükselen birkaç fedakâr ve parlak şahsiyet milletine kendini tanıtmış, mазisini öğretmiş, çalışmak, kendi kuvveti önünde boyun eğdirmek hakkını herkese teslim ettirmek için kararlılık, fedakârlık ve metanet telkin etmişti. Yavaş yavaş canlanan yalnız söz olarak değil, fiilen de fedakârlık eden kahraman papazların, şairlerin yol göstermesiyle

İbrahim Hilmi [Çığıraçan] Bey tarafından 1913'te neşredilmiş olan *Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk* adlı eserin kapağı.

"...Subay sınıfının çoğunluğu cehalet ve ataletin esiriydi. Buna çare bulmaya kimse girişmedi. Kimse 'Niçin çalışmıyorsunuz? Sonra yükselemezsiniz...' demedi. Gerek çalışan, gerek çalışmayan, gerek yetenekli, gerek cahil aynı sıra ile terfi etti. ... Ordudaki subayların pek çoğu askeri vazifeleri ile uğraşmaktan, harp kabiliyetlerini artırmaktan sarfınazar ederek, siyasi propagandalar vesaire ile meşgul oldular."

Kitabın önsözünde yazar "Mağlubiyetimizin sebepleri ne münhasıran diplomatlar, ne kumandanlar, ne zabıtlar, ne askerlerdir. Bütün efrad-ı millet medhâldârdır" tesbitini yapar. Esere göre, bu yüzden "felaket sebepleri ve çöküşümüzü el birliği ile tamamıyla incelemek, gelecek için uyanık olmak, tarihimizde büyük, pek büyük bir kara leke olan şu felaketi bir an önce bilmek ve bütün askerlik övünçlerimizin şan ve şeref hatıralarımızın beşik ve mezarı olan Rumeli'yi beş on sene zarfında geri almak lazımdır."⁵

Eserde ordunun subay sınıfı ağır bir şekilde kritik edilmiştir:

"Ordu son derece cahildi. Subay sınıfının çoğunluğu cehalet ve ataletin esiriydi. Buna çare bulmaya kimse girişmedi. Kimse 'Niçin çalışmıyorsunuz? Sonra yükselemezsiniz...' demedi. Gerek çalışan, gerek çalışmayan, gerek yetenekli, gerek

cahil aynı sıra ile terfi etti. ... Ordudaki subayların pek çoğu askeri vazifeleri ile uğraşmaktan, harp kabiliyetlerini artırmaktan sarfınazar ederek, siyasi propagandalar vesaire ile meşgul oldular."⁶

Eserde savaşın sadece muharip ordularla değil, milletin tüm maddi ve manevi kuvvetleriyle yapıldığı görüşü ayrıntılı olarak örneklenmiştir. Bu görüşün dönem boyunca yaygın bir şekilde paylaşıldığı anlaşılmaktadır. Mesela bu kitabın yayınlanmasından 11 yıl sonra 30 Ağustos 1924 tarihinde Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Dumlupınar Muharebe sahasında yapılan anma töreninde yaptığı konuşmadaki vurgusu, *Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk* kitabındaki temlerle çok büyük benzerlik gösterir.⁷

Yazarın bu görüşe paralel bir şekilde Balkan Harbi felaketinin ana sebeplerinden birisi olarak "milli

istiklal kazanıyor; kendisine verilen Tuna ile Balkanlar arasındaki sahayı kendi ülküsü için pek dar bularak Balkanlar'ın öbür tarafına geçiyor. Ve nihayet bu defa Rodop'u da aşarak Adalar Denizi'ne kavuşuyor. Elli yıl önce bir yaşayan ölü halinde kendinden habersiz, domuz çobanlığından başka bir şey bilmeyen bu milletin bugünkü hali fedakâr şairlerinin, ilkokul öğretmenlerinin, köy papazlarının telkinleriyle meydana gelmiştir. Ancak otuzbeş yıllık bir geçmişi olan bugünkü maddiyat hep o telkinler ile dirilen, vücut bulan maneviyat ile kurulmuştur.

Sen zavallı Türk, asırlık cahil... Sen ne yaptın? Maneviyatın nedir? Mefkûren neydi? Hiç..."⁸

Eserin son bölümünü yayıncısı Tüccarzâde İbrahim Hilmi Bey kaleme almıştır.⁹ Hilmi Bey de tıpkı yazar gibi, açık yüreklilikle orduyu tenkit etmektedir:

Yanya'nın Yunan kuvvetlerine teslimi. Yunanistan Krallığı veliahtı Konstantin'e kılıcı teslim eden Esat Paşa, (21 Şubat 1913).

Gennadios Kütüphanesi.

"Hemen her tarafta talim ve terbiye ihmal edilmiş, temizlik ve paklık kayıptır. Erler uyuşuk bir hayata varlıklarını teslim ederek kışlarında, tabur merkezlerinde uyuşmağa, kendinden geçmeye mahkumdur.

Talim ve terbiyeye memur pek çok subay vakitlerini kahvehanelerde tavla ve iskambil oynayarak geçiriyorlar. Çoğu üst subaylarımızın yine o koltuklu sandalyelerde evrak havaleleriyle meşgul olduklarını görmekten pek müteessir oldum.

Ordumuzda askerlik, askerlik duygusu yok. Teğmenden mareşale kadar tüm rütbe sahipleri askerliği geçinmek ve yaşamak için bir memuriyet ve vasita olarak görüyorlar."

Kitabın yayıncısı, ordu "yine o eski tarz idare ve hayatı yaşarsa, kayıtsızlık ve ihmalkârlıklardan kurtulamazsa, içindeki hastalıklı ve fena unsurları ayıklayıp yeni bir hayata, bir emek ve intizam yaşayışına geçmezse", uğranılacak felaketlerin süreceği düşüncesindedir.

Eser yayınlandığı dönemde azımsanmayacak sayıda okuyucu tarafından okunmuş, kamuoyunu

etkilemiştir. Kitapta işaret edilen problem sahalarından, 1913 yılında yetersizliği ortaya çıkmış redif sisteminin kaldırılması,¹⁰ 1914 yılında yetersiz general ve subayların ordudan uzaklaştırılmaları, I. Dünya Savaşı'nda amele taburları kurulması, Cumhuriyet'in ilânını müteakip M. Kemal Paşa tarafından ordunun günlük politikadan tamamen çıkarılması gibi alanlarda tedbirler getirilmiştir. Bütün bunlar eserin tespit ve eleştirilerinin haklılığını kanıtlamıştır.

Eser 96 sayfalık hacmine rağmen ilgili literatürde çok atıf alan kaynaklardan birisidir. Bunda yazarın toplum hayatımıza ve orduya getirdiği içten ağır eleştirilerin payı büyük olmalıdır. Ülkenin en verimli topraklarının kısa bir zaman içinde elden çıkmasının hemen ertesinde, Edirne henüz kurtarılmamışken yazılan bu esere, o günlerde Osmanlı Devleti'nde mevcut insan kalitesinin özlü bir değerlendirmesi olarak da bakılabilir. Zaten esere göre Balkan Harbi bozgunu sadece ordunun görevini yapmaması yüzünden değil, her alanda moral değerler dâhil Osmanlı beşeri sermayesinin çürümesinden meydana gelmiştir.

Eser hakkında Balkan yenilgisinin nedenlerini "kesin ve dürüst", "açık bir biçimde ortaya koyan" nitelmesi yapan askerî tarihçi Edward J. Erickson bu yayının o dönemde her tarafa dağıtılmış olduğunu ve hatta bu yayının İstanbul'daki Amerikan Büyükelçiliği'nce Pentagon'a da gönderildiğini yazmaktadır.¹¹

Kitap hakkında bilgi veren bir diğer yabancı akademisyen Eyal Ginio'dur. Balkan Harbi'ni konu alan makalesinde *Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk* adlı yayından ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştir.¹²

KİM YAZDI?

Eser, "elif" harfi rumuzu kullanan birisi tarafından yazılmıştır. Ancak matbu nüshası ne kapağında ne metninde yazarın kim olduğuna dair herhangi bir açık karine mevcut değildir. Bazı araştırmalarda eserin Tüccarzâde İbrahim Hilmi Bey tarafından yazıldığı ileri sürülmüştür.¹³ Yazarın kimliği hakkındaki bu iddianın kaynağı, yayıncı İbrahim Hilmi'nin benzeri içerikli kitapları şahsen yazmış olmasıdır. Ancak kitabın strateji,

taktik, silah sistemleri hakkında verdiği bilgi ve değerlendirmeler, Hilmi Bey gibi kısa bir ilköğretim dışında tahsil fırsatı bulamamış birisinin kaleminden çıkmış olma ihtimalini düşürmektedir. Diğer eserlerinde¹⁴ ordu ve millete daha ağır eleştiriler yapmaktan çekinmeyen yayıncının kendi yazdığı eseri rumuz bir harfle yayınlaması da akla yakın görünmemektedir. Esasen kitabın "İlâve-i nâşir" başlıklı son bölümünün yukarıda işaret edildiği gibi Tüccarzâde İbrahim Hilmi imzasıyla çıkması da eserin yazarının aynı şahıs olmadığına kanıtı kabul edilebilir. Yayıncı İbrahim Hilmi hakkında doktora tezi hazırlamış olan Başak Ocak da bu eserin yazarının İbrahim Hilmi Bey olmadığı kanaatinde dir.¹⁵

Yakın dönem Türk harp tarihi üzerinde çalışan yabancı uzmanlardan adını yukarıda andığımız Edward J. Erickson eserin anılan dönemde Erkân-ı Harbiye karargâhında görev yapan Kurmay Binbaşı Asım tarafından yazıldığını ileri sürmüştür.¹⁶ Erickson'ın kastettiği kurmay subay, Atatürk'ün Harp Akademisi'nden sınıf arkadaşı olan Asım Gündüz Paşa'dır. Bahse konu general Milli Mücadele'de Garp Cephesi Kurmay Başkanlığı, Cumhuriyet devrinde Genelkurmay İkinci Başkanlığı yapmıştır. Ancak general ile ilgili resmi ve hususi yayınlarda bu yayını onun kaleme aldığına dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Diğer bir araştırmacı Eyal Ginio ise bu yayının kimin tarafından yazıldığının bilinmediğini söylemekle yetinmiştir.¹⁷

Meşrutiyet dönemi aydınlarından Hüseyin Kazım Kadri 1932 yılında kaleme aldığı bir eserde, kitabın Ali İhsan Paşa tarafından yazıldığını söylemektedir.¹⁸ Kadri Bey'in kastettiği bu kişi Atatürk'ün de Harp Akademisi'nden sınıf arkadaşı¹⁹ Erkân-ı Harbiye [Kurmay] Binbaşı-sı²⁰ Ali İhsan [Sabis] olmalıdır.

Kanaatimizce *Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk*. askerlikle ilgili uzmanlık bilgilerine sahip birisi tarafından yazılmış olmalıdır.

Yazarın kurmay eğitimi almış bir karacı subay olabileceği tahmininde bulunulabilir. Yayınladığı yüzlerce eserin fihristini 1921 yılında çıkaran İbrahim Hilmi Bey de *Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk* kitabının "muktedir bir erkânı harp zabitimiz tarafından" yazıldığını kaydetmiştir.²¹ Bu durumda eseri Kurmay Binbaşı Asım [Gündüz] veya Kurmay Binbaşı Ali İhsan [Sabis] Beylerden birisi yazmış görünüyor. Fikrimizce bu iki kurmay subaydan Ali İhsan Bey'in 1913 yılından önce Edirne Harp Okulu'nda, Alman Harp Akademisi'nde ve Türk Harp Akademisi'nde öğretmen olarak yıllarca görev yapması, kaleme aldığı eseri yetkinlikle tamamlamasını mümkün kılmıştır.

Yine Ali İhsan Sabis Paşa, özellikle harp tarihi sahasında üretken bir kalem olarak bilinmektedir. Asım Gündüz Paşa ise harp tarihi alanında sadece *Şeria Muharebeleri* adlı eseri kaleme almıştır.²² Ayrıca her iki subayın kişilik yapıları göz önüne alınırsa; Ali İhsan Sabis'in doğru bildiğini ısrarla ifade etme meziyeti böyle bir eseri müstear bir rumuzla yazmış olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Eserin üslubu da yazarın 1940'lı yıllarda yayınlamaya başladığı "Harb Hatıralarım" serisindeki olaylara doğrudan yaklaşan hatır gönül dinlemeyen tarzı ile paralellik göstermektedir.

Diğer taraftan bahse konu fırtınalı dönemi yaşayan aydınlardan, ese-

rini yukarıda zikrettiğimiz Hüseyin Kazım Kadri Bey'in, herhangi bir ihtiyat kaydına gerek görmeksizin söz konusu kitabın Ali İhsan Paşa tarafından yazıldığını iki ayrı yerde beyan etmesi yanında, Milli Kütüphane kataloglarında eserin yazarının Ali İhsan Sabis olarak geçmesi²³ de tezimizi güçlendirmektedir.

Ancak eserin yazarının kimliğine ilişkin şüpheleri ortadan kaldıran esas delil, kitabın yazılmasından 30 yıl sonra yayınladığı bir eserde Ali İhsan Sabis'in *Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk* adlı kitabı kendisinin yazdığını ifşa etmesidir.²⁴

"(Balkan Harbinde neden münhezim olduk) ve (Askerî mağlubiyetlerimizin esbabı) diye iki küçük kitabı yazarak 1913 senesinde kitabı Hilminin (İntibah kütübha-

Kağnılarla İstanbul'a ulaşan, koleradan perişan hasta Osmanlı askerleri.

Bosna'da namaz kılan Müslümanlar, Balkan Harbi yılları.

Scheuffer Collection.

nesi) namile neşrettiği seri meyanında bastırılmışım. İsmimin yalnız ilk harfini havi olan bu iki eserden gözettilmiş maksad, Balkan Harbi mağlûbiyeti lekesini silmek için nasil çalışmak lâzım geldiğini hülâsa olarak göstermekti. Hattâ bu küçük risalelerin yüzünden merhum Ali Fethi Beyle bir münakaşa zuhur etmişti.²⁵ Bu kitapların ikincisinde

Şarköy ve Bolayır muharebelerindeki muvaffakiyetsizliklerimiz için umumi birkaç cümle yazmışım.”

Yayınlandığı dönemde geniş ilgi gören bu eserin yaptığımız incelemede aradan geçen uzun zamana rağmen Latin harflerine aktarıldığına ilişkin bir işaret görmedik. Genel olarak oldukça isabetli tes-

pit ve değerlendirmeler içeren bu kitabın Latin harflerine aktarılacak yazarı Ali İhsan Sabis'in açık adı altında tarafımızdan yayına hazırlanan ve basılmak üzere olan yeni baskısının, 100'üncü yılını yaşadığımız Balkan Harbi'nin sağlıklı bir şekilde yeniden değerlendirilmesine mütevazı bir katkı sağlayacağı umulur.

DİPNOTLAR

- (Elif), *Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk*, Naşiri Tüccarzâde İbrahim Hilmi, Kitaphane-i İslam ve Askerî, Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, İstanbul, 1329.
- 1 Abdullah Paşa, 1328 *Balkan Harbinde Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa'nın Hâtıratı*, Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul, 1336, 232 s., 4 harita, 3 levha.
- Ahmet Salahaddin, *Makedonya Meselesi ve Balkan Harb-i ahiri*, Kanaat Matbaası, İstanbul, 1331, s. 264.
- Ahmet Suat, *Balkan Darülharbine Dair Tedkikat-ı Coğrafiye ve Mütalaaat-ı Sevkuleceyyiye*, 2 cilt, Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası, İstanbul, s. 1330, 63, 40.
- Bahri Selanikli, *Balkan Harbinde Garp Ordusu*, Yeni Turan Matbaası, İstanbul, s. 1331, 31.
- Bekir Sitka, *Garp Ordusu Harekâtı*, Cavit Paşa Kolu ve Vardar Ordusu, Kitaphane-i Askerî, İstanbul, 1331, 155 s., 4 harita ve kroki.
- Celâdet Bedirhan - Kâmurân Bedirhan, *Edirne Sukutunun İyüzü*, Serbesti Matbaası, 1329, İstanbul, s. 149-151.
- Cemal Gazelli, *Türk Katilleri*, Yeni Turan Matbaası, İstanbul, 1331, s. 165.
- Çobanoğlu, Ölmerî Zekî, *Balkan harbi ve şark ordusunun hezimetini*, 2 c, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1332, s. 105, 246.
- F N, *Balkan Harbinde Seksenyedinci Alay*, Meşveret Matbaası, Trabzon, 1331, s. 201.
- H. Cemal, *Yeni Harp - Başımıza Tekrar Gelenler*, Edirne Harbi, Muhasarası, Esaret ve Esbâb-ı Felâketi, Şems Matbaası, İstanbul, 1332, s. 592.
- [Katırcıoğlu, Mahmut Muhtar Paşa Üçüncü Kolordunun ve İkinci Şark Ordusunun Muharebatı], Kanaat Matbaası, İstanbul, 1331, 271 s., 2 levha, 1 harita.
- Mehmet Ali Nühzet Paşa, Ebülhüsâm, 1912 *Balkan Harbinde Sevkiyat ve Nakliyat-ı Askeriye*, Resimli Kitab Matbaası, İstanbul, 1331, s. 88.
- Mehmet Fahri, Dr., *Manzum İskodra Tarih-i Harbi*, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, 1329, 142 s.
- Mehmet Niyazi, *Şark ordusunda Aziz Paşa Fırkası*, Kader Matbaası, İstanbul, 1331, 95 s.
- Sadık Ulvi, *Tahsin Paşa Ordusu ve Selanik'in Teslimi*, Meşrutiyet Kütüphanesi, İstanbul, 1332, s. 91.
- Zeki, 1912 *Balkan Harbine Ait Hâtıratım*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1337, s. 112.
- Ayrıntı bibliyografya için bkz. İsmail Eren, "Balkan Savaşlarına Ait Türkçe Eserler Üzerinde Bibliyografya Denemesi", *İstanbul Üniverzitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* (Mart 1973), Sayı 27, s. 111-122.
- 2 Ali Birinci, "Sultan Abdülhamid'in Hâtıra Değeri Meselesi", *Divan-İlmî Araştırmalar*, Sayı 19 (2005-2), s.177-178.
- 3 Başak Ocak, *Bir Yayıncının Portresi: Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çığraçan*, Müteferrika Yayınları, İstanbul, 2003, s. 78.
- 4 Kitabın bölüm başlıkları:
1. Siyasi Hatalarımız,
2. İstihzârât-ı Askeriyedeki Noksan,
3. Bahriyeye Ehemmiyet Vermemek,
4. Milletin Kusurları,
5. İlâve-i Nâşir.
- 5 (Elif), *Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk*, s. 4.

- 6 (Elif), *Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk*, s. 52-54.
- 7 "...harb, muharebe, nihayet meydan muharebesi yalnız karşı karşıya gelen iki ordunun çarpışması değildir. Milletlerin çarpışmasıdır. Meydan muharebesi milletlerin bütün mevcudiyetleri ile, ilim ve fen sahasındaki seviyeleri ile, ahlakları ile, harsları ile, hülâsa bütün maddi ve mânevi kudret ve faziletleri ile ve her türlü vasıtalar ile çarpıştığı bir imtihan sahasıdır. Bu sahada, çarpışan milletlerin hakiki kuvvet ve kıymetleri ölçülür. Netice yalnız kuvve-i cismaniyenin değil, bütün kuvvetlerin bilhassa ahlâki ve hars kuvvetin tefevvukunu mertebe-i sübûta vardır. Bu sebeple meydan muharebesinde yenilen taraf millette ve memleketçe, bütün mevcudiyeti maddiye ve mânevîyesi ile mağlûp sayılır." Ataturk'un Söylev ve Demeçleri II (1906-1938), Ataturk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, 5'nci Basım, s. 184.
- 8 Eserde ortaya konan tespitlerin çok yakın benzerleri şaşırtıcı bir şekilde Erkân-ı Harbiye Kaimmakamı [Kurmaya Yarbay] Mustafa Kemal'in, yakın arkadaşları Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Nuri [Conker]'in Balkan Harbi'ne dair eserine cevaben, 1914 yılında Sofya'da kaleme aldığı *Zabit ve Kumandan ile Hasbihâl* adlı eserinde de yer bulmuştur. Her iki kitap, sanki aynı eserin birbirini takip eden bölümleriymiş gibi sosyal bünyedeki arazları teşhis ve tenkit etmektedir. Yazarlarının bakış açıları arasında neredeyse benzerlikten öte ayrıntı vardır.
- "... Bundan sonra, Osmanlı milletinin, Osmanlı hükûmetinin şiddetli müdafaa ve himaye ihtiyacı lâzımdandı; çöküş tarihimizden beri kaybettiğimiz memleketimizin eski kısımlarında İslamiyetin ve Osmanlılığın adının ve işaretinin bile kalmamış olduğundan ve daha dün elimizden alınan Makedonya'mızdaki hayat ve İslamiyetin mevcudiyetinden ve bütün bu felaketlerin "biz hepimiz harp meydanında serilmeden" görülmesi lazım geleceğinden ve buna karşılık namuslu atalarımızın yüksek vasıflarından bahsederek, 'asurlardan beri sürmekte olan şu gazap ve felaketler silsilesinin' artık olduğu yerde kalması için bugünkü askerlere gösterdiğin çalışma gayesi ve 'İstefanski Kilisesi'ndeki düşman generalinin hırslı atının ayağı altında hâlâ inlemekte olan çaresiz yeniçeriyi kurtarmazsak Rumeli'de bugün zorla yurtlarına veda ettirilen masumların imdadına yetişmek' için yaptığın davetin feryadı beni ağlattı. Gözyaşlarım kurumadan "ayrı felaketleri hiç olmazsa Meriç nehrinden bu tarafa" geçirmemek hususunda ettiğin nasihatı bir dakika bile gözden uzak tutmamak lazım geldiğini, Bulgar Kralı Ferdinand'ın 14 Mayıs tarihli emrinin de tasdik etmekte olduğunu haber vereyim. Bu emir, bugün Meriç'in batısındaki 38. Bulgar Piyade Alayına 'Senin adın Edirne'dir!' diyor ve bununla Bulgar milletine, Bulgar ordusuna denilmek isteniyor ki, 'Edirne'yi unutmayın!' Bulgar milleti de mektepteki çocuğunu 'Edirne'yi biz aldık, Edirne bizimdir' şarkısıyla büyütüyor..." "Ey Osmanlı ordusu subayı! Bulgar ordusunu, Sırp ordusunu, Yunan ordusunu, Romanya ordusunu ve bunların geceli gündüzlü çalışmalarını maksadını gözünüzün önüne getiriniz.

- Ve ey Osmanlı ordusunun anası olan Osmanlı milleti! Bulgar milletini, Sırp milletini, Rum milletini, Romen milletini ve bunların çocuklarını yetiştirmek için acelenin maksatlarını gözünüzün önüne getiriniz!
- Ordan sonra ey ordu ve ey millet, ne yapmaya mecbur olduğunuzu elinizi vicdanınıza koyarak ve aklınızı başınıza toplayarak düşününüz!"
- 9 Bkz. Ataturk'un *Bütün Eserleri*, Cilt 1 (1903-1915), Kaynak Yayınları, İstanbul, Aralık 2003, 3'ncü Basım, s. 167-169.
- Bahse konu eserin neşrini müteakip aynı yıl içinde aynı yayıncı tarafından "Balkan Harbinde Askerî Mağlûbiyetlerimizin Esbabı 'Neden Münhezim Olduk' Eserinin Kısm-ı sânis" olarak 95 sayfalık bir kitap daha yayınlamıştır. Bu eserin de muharriri (elif) harfiyle gösterilmiştir. Eser "Harb Esnasındaki Sebebler" üst başlığı altında beş bölümden meydana gelmektedir:
- Seferberlikteki Hatalarımız, Tecemmu'deki Yanlışlıklar, Sevku'l-ceyş Hataları, Ta'biyye Adem-i vukûf, Orduda Maneviyatın Fikdânı.
- 10 Edward J. Erickson, *Ordered to Die A History of the Ottoman Army in the First World War*, Greenwood Press, London, 2001, s. 9.
- 11 Edward J. Erickson, *I. Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu, Çanakkale, Kutu'l Amare ve Filistin Cephesi*, çeviren: Kerim Bağrıaçık Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Nisan 2009, s. 283.
- 12 Eyal Giniö, "Mobilizing the Ottoman Nation during the Balkan Wars (1912-1913): Awakening from the Ottoman Dream", *War in History*, 12/2 (2005), s. 172-173.
- 13 İsmail Eren, *Balkan Savaşlarına Ait Türkçe Eserler Üzerinde Bibliyografya Denemesi*, s. 116.
- 14 Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çığraçan, *Osmanlı Devletinin Çöküş Nedenleri*, Yayıncılık, Başak Ocak, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- 15 Başak Ocak, s. 83.
- 16 Edward J. Erickson, s. 13-14, 283.
- 17 Eyal Giniö, s. 172-173.
- 18 Hüseyin Kazım Kadri, *Bir Milletin Dirilişi*, Pınar Yayınları, İstanbul, Ocak 2008, s. 177, 179.
- 19 Harp Akademisi 1905 mezun ve dönem birincisi.
- 20 *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1989, 2. Baskı, s. 174.
- 21 Başak Ocak, *Bir Yayıncının...*, s. 83-84.
- 22 *Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, 3. Cilt, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 2009, s. 79.
- 23 Başak Ocak, *Bir Yayıncının...*, s. 84.
- 24 Ali İhsan Sabis, *Harb Hatıralarım*, c. 1, İnkilâb Kitabevi, İstanbul, 1943, s. 20-21.
- 25 Ali Fethi [Okyar], açık adıyla, Ali İhsan [Sabis]'e cevap olarak 1914 yılında "Bolayır Muharebesinde Adem-i muvaffakiyetin Esbabı Askerî Mağlûbiyetimizin Esbabı Muharririne Cevap" adıyla 26 sayfalık bir kitapçık yayınlamıştır. Bkz. İsmail Eren, s. 120-121.